

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.2>

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Бахур О.В.,

*доктор філософії в галузі права
старший викладач кафедри
господарського та адміністративного права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса,
адвокат*

ORCID: 0000-0002-5725-5210

Бахур О.В. Проблеми забезпечення верховенства права у сфері захисту екологічних прав людини в умовах війни.

У науковій статті здійснено комплексний аналіз проблем забезпечення верховенства права у сфері захисту екологічних прав людини в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що в сучасних умовах ця проблематика набуває системного та міжгалузевого характеру, поєднуючи конституційні, екологічні, кримінально-правові та міжнародно-правові механізми правового регулювання.

Екологічні права, які включають право на безпечне довкілля, доступ до екологічної інформації та участь у прийнятті екологічно значущих рішень, є важливою складовою прав людини. Проте під час збройного конфлікту вони зазнають значні порушення через руйнування екосистем, забруднення довкілля, неконтрольовану експлуатацію природних ресурсів і внутрішнього доступу до екологічного інформування.

Досліджено нормативні засади формування та розвитку екологічних прав в Україні, зокрема їх законодавче закріплення у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» та конституціоналізацію у статті 50 Конституції України. Доведено, що верховенство права у сфері екологічних прав слід розглядати не лише як засадничий принцип, закріплений у Конституції України, а як функціональний інструмент забезпечення реальної дієвості гарантій охорони довкілля та екологічної безпеки. Розкрито зміст ключових елементів цього принципу – юридичної визначеності, пропорційності, доступу до правосуддя, ефективності судового захисту та невідворотності юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, у їх системному взаємозв'язку як інституційної основи екологічної демократії.

Обґрунтовано, що в умовах війни екологічні права набувають особливого значення, трансформуючись у складову національної безпеки та стратегічний пріоритет повоєнного відновлення держави.

Проаналізовано вплив збройної агресії на стан довкілля України, а також виявлено ключові проблеми реалізації екологічних прав, зокрема обмеження доступу до правосуддя, складність доказування екологічної шкоди та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за воєнні злочини проти довкілля. Приділено увагу кваліфікації дій держави-агресора як екоциду відповідно до ст. 441 Кримінального кодексу України. Доведено, що з огляду на масштабність та характер завданої шкоди йдеться не лише про кримінально-правову категорію, а про комплексне порушення фундаментальних прав людини, включаючи право на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

У роботі сформульовано практичні напрями вдосконалення правового механізму захисту екологічних прав у воєнний та післявоєнний період, зокрема розроблення спеціального законодавчого механізму документування та оцінки екологічної шкоди, посилення відповідальності за екологічні правопорушення, створення доказової бази для міжнародного судового переслідування, розширення міжвідомчої та міжнародної співпраці, а також інтеграцію екологічної безпеки до системи оборонного планування та післявоєнного відновлення. Зроблено висновок, що забезпечення верховенства права у сфері екологічних прав людини є ключовою передумовою зеленого відновлення України, утвердження європейських стандартів прав людини та зміцнення довіри до правової системи держави.

Ключові слова: верховенство права, екологічні права людини, воєнний стан, екологічна безпека, доступ до правосуддя, екоцид, відшкодування екологічної шкоди.

Bakhur O.V. Problems of ensuring the rule of law in the field of protection of environmental human rights under conditions of war.

The scientific article provides a comprehensive analysis of the challenges related to ensuring the rule of law in the field of protection of environmental human rights under martial law. It is substantiated that in contemporary conditions this issue acquires a systemic and interdisciplinary character, combining constitutional, environmental, criminal law, and international legal mechanisms of regulation.

Environmental rights, which include the right to a safe environment, access to environmental information, and participation in environmentally significant decision-making, constitute an essential component of human rights. However, during armed conflict they are subject to significant violations due to the destruction of ecosystems, environmental pollution, uncontrolled exploitation of natural resources, and restricted access to environmental information.

The regulatory foundations for the formation and development of environmental rights in Ukraine are examined, in particular their legislative enshrinement in the Law of Ukraine "On Environmental Protection" and their constitutionalization in Article 50 of the Constitution of Ukraine. It is demonstrated that the rule of law in the field of environmental rights should be considered not only as a fundamental principle enshrined in the Constitution of Ukraine, but also as a functional instrument ensuring the effective implementation of guarantees of environmental protection and environmental safety. The content of the key elements of this principle – legal certainty, proportionality, access to justice, effectiveness of judicial protection, and the inevitability of legal liability for environmental offenses, is in their systemic interrelation as the institutional foundation of environmental democracy.

It is substantiated that in wartime conditions environmental rights acquire particular significance, transforming into a component of national security and a strategic priority of the state's post-war recovery.

The impact of armed aggression on the state of the environment in Ukraine is analyzed, and the key problems in the implementation of environmental rights are identified, including restricted access to justice, difficulties in proving environmental damage, and holding perpetrators legally accountable for war crimes against the environment. Particular attention is paid to the qualification of the actions of the aggressor state as ecocide pursuant to Article 441 of the Criminal Code of Ukraine. It is argued that, given the scale and nature of the damage inflicted, this concerns not only a criminal law category but also a complex violation of fundamental human rights, including the right to an environment safe for life and health.

The article formulates practical directions for improving the legal mechanism for the protection of environmental rights during the wartime and post-war periods, including the development of a special legislative mechanism for documenting and assessing environmental damage, strengthening liability for environmental offenses, creating an evidentiary framework for international judicial prosecution, expanding interagency and international cooperation, and integrating environmental security into defense planning and post-war recovery strategies. It is concluded that ensuring the rule of law in the field of environmental human rights is a key prerequisite for Ukraine's green recovery, the consolidation of European human rights standards, and the strengthening of public trust in the state's legal system.

Key words: rule of law, environmental human rights, martial law, environmental security, access to justice, ecocide, compensation for environmental damage.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання забезпечення принципу верховенства права як фундаментальної засади функціонування правової держави. Верховенство права передбачає пріоритет прав і свобод людини, юридичну визначеність, пропорційність обмежень, доступ до правосуддя та ефективні засоби юридичного захисту. Проте воєнні дії об'єктивно зумовлюють ризики звуження процесуальних гарантій, ускладнюють доступ до екологічної інформації, послаблюють контроль за дотриманням вимог природоохоронного законодавства та призводять до відтермінування притягнення винних осіб до відповідальності за екологічні правопорушення.

Метою статті є комплексний аналіз проблем забезпечення верховенства права у сфері захисту екологічних прав людини в умовах війни та формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правових механізмів їх гарантування.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти обраної проблематики були прямо чи опосередковано предметом дослідження таких науковців, як С.В. Муравйової, А.П. Гетьмана, В.І. Андрейцева, А.Б. Качинського та інших. Зокрема, досліджувалися питання співвідношення принципу верховенства права та механізмів реалізації й захисту прав людини, зокрема в аспекті гарантій їх забезпечення в умовах надзвичайних правових режимів, а також проблематика екологічної безпеки, екологічних ризиків і загроз, у тому числі техногенного та воєнного характеру. Попри це,

забезпечення верховенства права у сфері захисту екологічних прав людини в умовах війни залишається актуальною та гострою проблемою і потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану більшість елементів верховенства права зазнають негативного впливу у вигляді відповідних обмежень, необхідність яких має об'єктивний характер внаслідок потреби запобігання глобальним загрозам незалежності та територіальної цілісності держави, відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки, а також реальним та потенційним загрозам правам і свободам людини.

Відтак, вкрай важливим є висвітлення окремих груп основних прав людини, зокрема екологічних, адже їх дотримання завжди залишатиметься актуальною проблемою, в тому числі й з огляду на те, що захист довкілля є серед пріоритетів євроінтеграційного процесу України, а також одним зі стратегічних завдань повоєнного відновлення.

Вперше на законодавчому рівні екологічні права громадян у їх сучасному розумінні були закріплені у статті 9 Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [1]. Саме цей нормативно-правовий акт започаткував формування системного підходу до правового регулювання відносин у сфері охорони довкілля та визначив екологічні права як самостійну складову правового статусу особи.

У преамбулі зазначеного Закону наголошується, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України. Такий підхід свідчить про нормативне закріплення взаємозв'язку між екологічною безпекою, якістю життя населення та стратегічними цілями державної політики.

Закріплення екологічних прав на рівні спеціального закону створило передумови для їх подальшої конституціоналізації, що знайшло відображення у статті 50 Конституція України, яка гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [2]. Відтак, екологічні права набули статусу конституційно гарантованих, що суттєво посилило механізми їх правового захисту та підпорядкувало їх реалізацію загальному принципу верховенства права.

Стаття 10 Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» серед гарантій екологічних прав громадян передбачає як проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища, так і невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища [1].

Таким чином, законодавець закріплює подвійний механізм гарантування: превентивний (через екологічну політику та державні програми) і репресивний (через застосування заходів юридичної відповідальності).

Водночас чинне законодавство не містить чітко структурованого та спеціалізованого механізму судового чи позасудового захисту екологічних прав громадян. У статті 11 зазначеного Закону встановлено лише загальне положення про те, що порушені права громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища мають бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України. Така нормативна конструкція фактично відсилає до загальних процедур цивільного, адміністративного або господарського судочинства без конкретизації особливостей доказування екологічної шкоди, процесуального статусу потерпілих осіб чи механізмів колективного захисту.

Відсутність деталізованого процесуального інструментарію істотно ускладнює практичну реалізацію екологічних прав на практиці, особливо з огляду на складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями та шкодою довкіллю, необхідність спеціальних експертних досліджень і значні фінансові витрати, пов'язані з судовим захистом.

У цьому контексті забезпечення верховенства права безпосередньо пов'язується з ефективністю функціонування судової системи, її інституційною спроможністю гарантувати реальний доступ до правосуддя та забезпечувати виконання судових рішень. Особливої актуальності це набуває в умовах воєнного стану, коли об'єктивні обмеження доступу до судів, переміщення населення, знищення інфраструктури та перевантаження судової системи можуть призводити до фактичного звуження змісту та обсягу екологічних прав.

Отже, проблема забезпечення верховенства права у сфері захисту екологічних прав людини полягає не лише у формальному нормативному закріпленні відповідних гарантій, а й у створенні дієвого механізму їх реалізації, що відповідав би принципам юридичної визначеності, пропорційності, ефективності засобів правового захисту та доступності правосуддя.

Доктринальне осмислення принципу верховенства права у сфері екологічних прав відносин знайшло ґрунтовне відображення у працях провідних вітчизняних науковців.

Зокрема, А.П. Гетьман у своїй науковій праці зробив висновок про те, що принцип верховенства права в системі регулювання екологічних суспільних відносин знаходить своє втілення не лише в традиційно окресленому науковою еколого-правовою літературою інституті екологічних прав людини та громадянина (право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на отримання екологічної інформації, право на відшкодування завданої порушенням екологічного законодавства шкоди, право на судовий захист тощо), але й інших інститутах екологічного права як то: право власності на природні ресурси; право природокористування; правові засади управління природокористуванням та охороною довкілля; економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища та природокористування; юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства; правове забезпечення екологічної безпеки; правовий режим екологічно вражених територій і зон надзвичайних екологічних ситуацій; правове регулювання поводження з відходами; правові основи біологічного різноманіття; правові засади попередження зміни клімату тощо. Окрім того, науковець вбачає необхідність переорієнтації наукових досліджень на обґрунтування верховенства права крізь призму практичного застосування норм екологічного законодавства у повсякденному вимірі та механізмі реалізації правозастосовчої діяльності у сфері екологічних суспільних відносин [3, с. 4]. Такий підхід є особливо актуальним в умовах війни, коли формальна наявність правових норм не гарантує їх ефективної реалізації.

У цьому контексті слушною є також позиція В.І. Андрейцева, який підкреслював, що екологічні інтереси задовольняються під час реалізації сукупності екологічних заходів: організаційних, технічних, економічних, превентивних та в процесі забезпечення екологічного порядку [4, с. 33]. Вбачається, що реалізація екологічних прав не зводиться виключно до судового захисту, а передбачає системну взаємодію управлінських, контрольних і відповідальних механізмів.

У сучасних наукових дискусіях з приводу екологічної конституції та екологічного конституціоналізму, не тільки на теоретичному рівні, але й на рівні міжнародних документів дедалі частіше починає вживатися поняття «екологічне верховенство права».

Вперше термін «екологічне верховенство права» було вжито Радою керуючих ЮНЕП у рішенні 27/9 «Advancing Justice, Governance and Law for Environmental Sustainability» (2013 р.). Увага, яка приділяється ООН і цивілізованими країнами принципу екологічного верховенства права, пояснюється тим, що екологічне верховенство права відіграє важливу роль у зменшенні кількості порушень екологічного права та досягнення сталого розвитку в цілому. Щонайменше 40 % внутрішніх конфліктів за останні 60 років пов'язані з природними ресурсами). Відтак ризики насильницьких конфліктів зростають, коли експлуатація природних ресурсів завдає шкоди довкіллю, призводить до втрати засобів до існування або нерівного розподілу благ [5, с. 90].

Законність, правова визначеність, заборона свавілля, повага до прав людини, недискримінація та рівність перед законом – кожен з цих елементів верховенства права має безпосереднє значення для охорони довкілля. Більше того, воно має значення не лише в правозастосовальному аспекті, але і в правотворчому. Навіть ідеальний підхід до вирішення екологічних проблем не може працювати, якщо його елементи не забезпечуються верховенством права. На сьогоднішній день доступ до правосуддя – це ключовий елемент верховенства права і сприяє охороні довкілля в національному контексті [6].

Гостра необхідність в якісному забезпеченні екологічного верховенства права в Україні пов'язана, зокрема, з найбільшим викликом за всю історію держави – російсько-українською війною, яка спричинила безпрецедентні руйнування природного середовища, знищення екосистем і масштабне забруднення повітря, ґрунтів та водних ресурсів.

Унаслідок військового вторгнення росії, станом на сьогодні, завдано колосальної шкоди та збитків екосистемі України на 6,391 трлн грн (з них збитки завдані атмосферному повітря – 1,15 трлн грн, земельним ресурсам 1,34 трлн грн, водним ресурсам – 120,59 млрд грн) згідно даних офіційного веб-ресурсу і мобільного додатку «ЕкоЗагроза» Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України (міністерство ліквідоване згідно постанови КМУ від 21 липня 2025 р. № 903, його функції покладено на Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства) [7].

Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України зазначає, що 6,01 трлн грн. – лише підтверджені втрати на підконтрольних Україні територіях. Остаточний масштаб екологічної шкоди буде відомий після повної деокупації та можливості провести повне дослідження [8].

Такі масштаби свідчать про пряме порушення не тільки українського, але і міжнародного екологічного законодавства, прав людини, норм екологічної та техногенної безпеки. Це ставить під сумнів ефективність традиційних механізмів правового захисту та демонструє, що формальна наявність норм не гарантує їх реального забезпечення на практиці.

Такі масштаби руйнувань та деградації довкілля дають підстави стверджувати не лише про окремі екологічні правопорушення, а про системний екоцид як форму масового знищення природно-

го середовища, що має довготривалі, інколи незворотні наслідки для життя і здоров'я населення. У контексті збройної агресії проти України дії держави-агресора набувають ознак цілеспрямованого або свідомо допущеного масштабного руйнування екосистем шляхом обстрілів промислових об'єктів, гідротехнічних споруд, нафтобаз, складів хімічних речовин, підриву інфраструктури водопостачання та енергетики, мінування територій і спричинення лісових пожеж.

Екоцид як міжнародно-правова категорія поки що не має чітко закріпленого універсального визначення на рівні глобального договору, однак його елементи простежуються в нормах міжнародного гуманітарного права, зокрема в положеннях Женевських конвенцій та Додаткового протоколу I 1977 року, які забороняють методи ведення війни або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу [9]. Окрім того, Римський статут Міжнародного кримінального суду передбачає відповідальність за воєнні злочини, пов'язані з непропорційним завданням шкоди довкіллю [10].

У національному законодавстві України екоцид криміналізований як окремий злочин, що підкреслює його особливу суспільну небезпечність. У ст. 441 Кримінального кодексу України екоцид визначено як масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [11].

Проте в умовах активної фази війни реалізація принципу невідворотності покарання ускладнюється або стає неможливою через відсутність ефективного контролю над частиною територій, руйнування інституційної спроможності органів державної влади, обмежений доступ до місць вчинення злочинів та неможливість проведення повноцінних екологічних експертиз.

Проте в умовах активної фази війни реалізація принципу невідворотності покарання ускладнюється або стає неможливою через відсутність ефективного контролю над частиною територій, руйнування інституційної спроможності органів державної влади, обмежений доступ до місць вчинення злочинів та неможливість проведення повноцінних екологічних експертиз, а також через фактичну неможливість здійснення правосуддя судами на тимчасово окупованих територіях, що унеможлиблює повноцінний розгляд справ та забезпечення ефективного судового захисту.

Таким чином, екоцид, що вчиняється державою-агресором, має подвійний негативний ефект. По-перше, він безпосередньо порушує екологічні права людини, зокрема, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, доступ до чистої води, безпечної їжі та належних санітарних умов. По-друге, він руйнує саму основу верховенства права у сфері охорони довкілля, оскільки наявна неможливість ефективного правозастосування, адже на тимчасово окупованих територіях українське законодавство фактично не діє, а міжнародні механізми реагування мають тривалий і складний характер; відсутні дієві превентивні механізми через відсутність у міжнародному екологічному праві достатньо жорстких інструментів оперативного впливу на державу, яка системно порушує норми.

В умовах війни забезпечення верховенства права у сфері захисту екологічних прав людини набуває особливого значення, однак воно об'єктивно обмежене. Реалізація цього принципу можлива переважно у постконфліктний період через механізми міжнародної кримінальної відповідальності, репарацій, відновлення довкілля та екологічної реабілітації постраждалих територій.

Отже, екоцид як форма воєнного злочину та злочину проти безпеки людства демонструє, що в умовах збройної агресії класичні інструменти правового захисту є недостатніми. Це актуалізує необхідність розвитку міжнародно-правових механізмів визнання екоциду окремим міжнародним злочином, посилення ролі міжнародних судових інституцій та інтеграції екологічної безпеки в систему колективної безпеки.

З огляду на зазначене, одним із ключових завдань, що стоять перед національною правовою системою, є створення ефективних передумов для усунення бар'єрів у доступі до правосуддя у сфері захисту довкілля та екологічних прав людини. Доступ до правосуддя як складова верховенства права вимагає наявності юридично визначених, процедурно забезпечених і інституційно спроможних механізмів, що дозволяють громадянам та суб'єктам права не лише фіксувати факти екологічної шкоди, а й добиватися справедливого відшкодування та відновлення порушених прав у правозастосовчому вимірі.

В той же час необхідно визнати, що попри всі виклики в цих надзвичайних умовах саме верховенство права здатне забезпечити необхідний баланс публічного та приватного інтересів, стійкість системи державного управління, належний судовий захист, права і свободи людини. З іншого боку, аналіз стану верховенства права є нагальною потребою, оскільки дозволяє визначити тенденції розвитку суспільства та на цій основі мінімізувати тяжкі наслідки війни для людини, суспільства, держави [12, с. 72]. Кожна людина має право жити в довкіллі, сприятливому для її здоров'я та добробуту. Для забезпечення можливості відстоювати це право громадськість, в тому числі, повинна мати доступ до інформації, право брати участь у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються захисту екологічних прав людини та довкілля.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що забезпечення верховенства права у сфері захисту екологічних прав людини в умовах війни набуває системного та міжгалузєвого характеру, поєднуючи конституційні, екологічні, кримінально-правові та міжнародно-правові механізми.

Верховенство права у сфері екологічних прав слід розглядати не лише як загальний конституційний принцип, закріплений у Конституції України, а як функціональний механізм, що забезпечує реальну дієвість гарантій охорони довкілля та екологічної безпеки. Йдеться про комплекс взаємопов'язаних елементів – юридичну визначеність, пропорційність, доступ до правосуддя, ефективність судового захисту та невідворотність відповідальності за екологічні правопорушення, які у своїй сукупності формують інституційний каркас екологічної демократії.

Війна спричинила масштабну деградацію довкілля, що безпосередньо впливає на реалізацію екологічних прав людини та трансформує їх у складову національної безпеки. Руйнування промислових об'єктів, нафтобаз, гідротехнічних споруд, об'єктів енергетичної інфраструктури, мінування територій, забруднення ґрунтів, вод і атмосферного повітря мають довготривалий, а в окремих випадках і незворотний характер, що створює системні загрози для життя і здоров'я населення.

У цьому контексті особливої уваги набуває проблема вчинення державою-агресором дій, які можуть бути кваліфіковані як екоцид. З огляду на масштабність, тривалість і характер заподіяної шкоди довкіллю, дедалі частіше в науковому та правозастосовному дискурсі йдеться про ознаки злочину екоциду, передбаченого ст. 441 Кримінального кодексу України. Підриг Каховської ГЕС, масові лісові пожежі, спричинені бойовими діями, обстріли об'єктів із підвищеною екологічною небезпекою, загрози ядерній та радіаційній безпеці, зокрема навколо Запорізької атомної електростанції, свідчать про системний характер екологічних посягань.

Екоцид у цьому вимірі постає не лише як кримінально-правова категорія, а й як комплексне порушення фундаментальних прав людини, включаючи право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Його наслідки мають транскордонний характер, що актуалізує питання міжнародно-правової відповідальності держави-агресора та необхідності розвитку універсальних механізмів притягнення до відповідальності за злочини проти довкілля під час збройних конфліктів.

Таким чином, екологічна складова війни виходить за межі традиційного розуміння шкоди природним ресурсам і трансформується у сферу національної та міжнародної безпеки, а захист екологічних прав людини у стратегічній напрям державної політики, пов'язаний із документуванням фактів екоциду, забезпеченням відшкодування завданої шкоди та формуванням ефективних гарантій недопущення подібних злочинів у майбутньому. У зв'язку із зазначеним екологічна безпека має бути інтегрована до системи оборонного планування та післявоєнного відновлення як самостійний пріоритет державної політики.

Практичними заходами щодо вирішення наявних проблем може бути розроблення спеціального законодавчого механізму документування, фіксації та оцінки екологічної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії; удосконалення чинного законодавства про охорону навколишнього середовища з акцентом на вчасну нейтралізацію негативних екологічних явищ, посилення відповідальності за його порушення; створення доказової бази для притягнення РФ до відповідальності за шкоду, спричинену навколишньому природному середовищу України в результаті агресії РФ проти України; посилення спеціалізації суддів у сфері екологічного та міжнародного гуманітарного права; створення міжвідомчої платформи взаємодії судових органів, науковців та експертів-екологів; розширення співпраці з міжнародними організаціями з метою притягнення винних до відповідальності за воєнні злочини проти довкілля; удосконалення механізмів забезпечення доказів у випадках неможливості доступу до тимчасово окупованих територій; нормативно-правове стимулювання учасників суспільних відносин діяти відповідно до вимог екологічної безпеки загалом, удосконалення механізмів реагування та нейтралізації нових викликів екологічного спрямування, зумовлених воєнними діями в Україні тощо.

Отже, верховенство права у сфері захисту екологічних прав людини в умовах війни постає не декларативним принципом, а практичним критерієм оцінки ефективності державної екологічної політики, судової системи та механізмів юридичної відповідальності. Його належне забезпечення є необхідною передумовою зеленого відновлення України, відновлення довіри до правової системи та утвердження європейських стандартів прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 28.02.2026).

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
3. Гетьман А.П. Верховенство права в інституті управління природокористуванням та охороною довкілля. *Екологічне право України: науково-практичний журнал*. 2017. № 1-2. С. 2-7. URL: <https://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2017/1-2/2.pdf> (дата звернення: 28.02.2026).
4. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 2008 с.
5. Муравйова С.В. Забезпечення національних інтересів України в сфері екологічної безпеки: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право». Харків: Нац. юрид. університет ім. Ярослава Мудрого, 2024. 251 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d20b01fa-0717-41b7-81ea-6681a068aab8/content> (дата звернення: 28.02.2026).
6. Поскробок Ю., Андрусевич А. Про екологічну свідомість українців, активність ГО та екологічні реформи. URL: <https://www.prostir.ua/?news=andrij-andrusevych-pro-ekolohichnu-svidomist-ukrajintsiv-aktyvnist-hromadskiyh-orhanizatsij-ta-ekolohichni-reformy> (дата звернення: 28.02.2026).
7. ЕкоЗагроза. *Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення: 28.02.2026).
8. Російська агресія вже спричинила екологічні руйнування в Україні більше 6 трлн грн, грудень 2025. *Офіційний веб сайт Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства*. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/6fab61dd-28e9-4b18-8b22-ef06f10498a2?lang=uk-UA&title=EkologichniRuinuvanniaVUkraini> (дата звернення: 28.02.2026).
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Організація Об'єднаних Націй. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990 р. № 1, стор. 25. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 28.02.2026).
10. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Міжнародний документ від 17 липня 1998 р. Організація Об'єднаних Націй. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 28.02.2026).
11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n771> (дата звернення: 28.02.2026).
12. Стаднік І. В., Буравська А. А. Верховенство права в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 69-73. URL: https://lsey.org.ua/9_2022/15.pdf (дата звернення: 28.02.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026